

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE ÇOCUKLARIN DİNİ KONUMU

Mustafa AKÇAY, İzmir, Işık Akademi Yayınları, Ocak, 2012, s. 214.

Esra EKİNCİ*

İncelemek üzere elimizde bulunan eserin müellifi Sakarya İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalında Öğretim Üyesi Olan Prof. Dr. Mustafa Akçay'dır ve eser Işık Akademi yayınları tarafından basılmıştır. 214 sayfadan oluşan eser; bir önsöz, giriş, üç bölüm, sonuç ve bibliyografya kısımlarından oluşmaktadır. Müellifimiz, kitabına "Çocuklar insanlığın istikbalidir" sözüyle başlamıştır. Çocukların hayatı, anne karnındaki dönemden gençlik dönemine kadar dini-ahlaki gerekçelerle olduğu kadar insanlık adına da muhafaza altına alınması gereken bir yapıdır. Din, dil, ırk ve kültür ayrımı yapılmaksızın her çocuk için toplumsal gerekçelerle geleneksel ve hukukî düzenlemeler yapılmıştır. Kadim dönemlerden itibaren gerek aile gerekse sosyal kurum içerisinde çocuklar dünyevî-uhrevî bir konuma sahiptirler. Nitekim kur'an-ı kerim'de Al-imran suresi 185. Ayette Allah Teâlâ "*Her nefis ölümü tadacaktır*" buyurmaktadır, bununla beraber insanlar ölüm ve ötesi hakkında devamlı bir merak içersindedirler. Nitekim ölüm, yalnız yaşlılara ve hastalara gelmediği gibi küçük yaşta çocuklar çeşitli sebeplerden dolayı ölmektedirler. Müellifin, insanlığın istikbali olarak nitelendirdiği çocuklar hususunda muhakkak ki ölüm sonrasında onların durumunun ne olacağı hakkında da bir çok soru varid olmuştur. Bu alanda telif edilen diğer eserlere bakıldığında; çocukların itikadî ve hukukî durumları, çocuk eğitimi, çocuk gelişimi tarzında muhtelif mevzularda pek çok eserler kaleme alındığını görmekteyiz. Müellifin eserinin konusu ise; hukukî açıdan ziyade kelimî yönden çocukların konularının incelenmesidir. Çocukların dini konumunun da bir bütünlük arz etmesi için onların dünya ve ahiret hayatları birlikte ele alınmıştır. Böylelikle yazarın tek taraflı değil de çift yönlü bir çalışma yaptığı görülmektedir.

Eserin giriş bölümünde, üzerinde çalışılmış olan konunun nitelikleri genel olarak ifade edilmektedir. Müslüman ve gayr-i müslimlerin buluşa ermemiş çocuklarının dîni konumu müellife göre ne sadece dünyevî ne de sadece uhrevî bir meseledir. Aksine onların dünyevî-uhrevî konularının beraber mütâlaa edilmesi gerekmektedir. "Çocukların dîni konumu mevzusu" çok boyutlu bir mesele olma özelliği taşıdığından ele alınan kaynaklar

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 4. Sınıf Öğrencisi.

dört guruba ayrılmıştır. Evvela bu mevzuda tefsir ve hadis kitapları ana kaynaklardır. Çocukların dîni konumlarının nasıl değerlendirileceği meselesi Hz. Peygamber devrinden beri süre gelmektedir. En’am 6/164; İsrâ 17/15; Fatır 35/18. ayet-i kerimelerinin sebab-i nüzulleri ile konuyla ilgili varid olan hadis rivayetleri çocukların dini konumunun daha asr-ı saadet döneminde gündemde olan bir husus olduğunu göstermektedir. Konu itikâdî açıdan akaid-kelam kaynaklarında ve fikhî boyutuyla ise usul-ı fıkıh ve fıkıh kaynaklarında ele alınmıştır. Girişte son olarak çocukların dîni konumu meselesi eserlerde farklı kelimelerle ifade edilmiş, müellif de bu doğrultuda konuya ilişkin başlıca tabirlerin sabî, sağîr, tıfl, zürriyet, âkil ve buluğ kelimeleri olduğunu belirtmiş ve bu kavramları anahatlarıyla ele alıp açıklamıştır.

“Çocukların dünyevî konumu” başlıklı birinci bölümde yazar, konunun kalamî ve fikhî boyutlarını ifade ederken fikhî detaylarda boğulmamak için dünya hayatına yönelik bilgileri sınırlı tutulmuştur. Altı alt başlıktan oluşan bu bölümde ilk olarak çocukların dünyada elem ve acıya maruz kalması kaleme alınmıştır. Çocuğun acı çekecek bir özellikte yaratıldığını, çocukların eleme maruz kalmasını determinist bir yaklaşımla sebab-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirenlerin olduğunu ve bunun Allah’ın mutlak iradesi gereği gerçekleştiğini vurgulayan görüşler aktarılmıştır. Çocukların hayatının korunmuşluğu alt başlığında da kastedilen şey; harb, kargaşa ve isyan ortamında çocuklara nasıl muamele edileceğidir. Çocuğa iman etmesinin teklif edilip edilmeyeceği hususu da ehli sünnet alimleri ile çeşitli siyasî-itikadî fırkalar arasında tartışma konularından biri olması hasebiyle diğer bir alt başlık olarak işlenmiştir. Çocukların dîni sorumluluklarının bulunup bulunmadığı ve dîni sorumlulukları bulunuyorsa bu mükellefiyet alanlarının hangileri olduğu, mükellefin niteliklerinin neler olduğu meselesi kalamî-fikhî bir konu olarak incelenmeye çalışılmıştır. İyi-kötü ayrımı yapabilen küçük çocuklar mümeyyiz olarak ve bu ayrımı yapamayan küçük çocuklar da gayr-i mümeyyiz olarak tasnif edilmektedir. Gayr-i mümeyyiz mükellef olmadığında ittifak varken sabiy-i akil denilen mümeyyiz çocuğun durumu ihtilafların yaşandığı kısım olmuştur. Bu bahis de çocuğun dîni sorumluluğu ve müslümanlığının geçerliliği adlı alt başlıkta zikredilmiştir. Vefat eden çocuğa nasıl davranılacağı, ölen çocuğun yıkanmasının keyfiyeti, kefenlenmesi ve cenaze namazı konuları incelenmeye çalışılmış; çocukların kabirde sorgulanıp sorgulanmayacağı meselesinde, tüm çocukların kabirde sorgulanacağını, bilakis çocukların sorgulanmayacağını savunanlar ve görüş bildirmekten kaçınıp tevakkuf edenler olmak üzere üç ana görüşe ilişkin yorumları bildirip çocukların kabirdeki hallerinin anlatıldığı son alt başlık da birinci bölüme dahil edilmiştir.

“Müslüman çocuklarının ahiretteki konumu” ismini taşıyan ikinci bölümde ise meseleyle ilgili alimlerin yapmış olduğu ikili, üçlü, dörtlü ve altılı taksimatlar ifade edilip değerlendirildikten sonra müellif tarafından iki temel yaklaşımın altı çizilmiştir. İslam bilginlerinin çoğunluğu onların ehl-i cennet olduklarını ve diğer bir kesim ise cevap vermeksizin bu konuda çekimser kalmak gerektiğini savunmaktadırlar. Müslüman çocuklarının ehl-i cennet olup olmaması mevzuunu küçükken ölen peygamber çocuklarının ehl-i cennet olması ve diğer Müslüman çocuklarının ehl-i cennet olması diye ikiye ayırıp incelemesinden sonra yazar, bu mesele hakkında İslam alimlerinin çoğunluğunun görüşlerini aktarmıştır. Hz. Peygamber(s.a.v), çocuğu İbrahim vefat ettiğinde *“İbrahim için cennette muhakkak bir sütanesi vardır.”* diye buyurdular. Alimler, bu rivayete dayanarak peygamberlerin çocuklarının cennetlik olduğunu ve Müslümanların çocuklarının da cennete gideceğini savunmuşlardır. Akçay ise bu hadisin delalet ettiği gibi peygamber çocuklarının ve diğer Müslüman çocuklarının ahiretteki durumlarının bir tutulacağı gibi, bunun sadece peygamberlerin çocuklarına özel bir durum olacağını da vurgulamıştır. *“Her çocuk fitrat üzere yaratılmıştır.”* hadisini baz alarak her fitrat-ı selime sahibi Halik’ını tanıyabilme yetisine sahiptir. Bu sebeple çocuklar küfür ve şirkten salim bir halde iman üzere yaratılmış olup kafir ya da mü’min anne babadan dünyaya gelsin veya gelmesin; buluğa ermeden ölen her çocuk ehl-i cennettir. Aslında buluş çağına ulaşmadan ölen çocukların ehli cennet olup olmamaları konusunda İslam fitratı üzerine doğmuş olmaları ve anne babalarının Müslüman olmaları da belirleyici bir etkidir. Müslüman çocuklarının ahiretteki durumları hakkında tevakkuf etmeyi tercih eden âlimler, -başta imam Ebu Hanife olmak üzere- bu mevzuda tevatür ve kesinliği olmadan gelen rivayetleri göz önünde bulundurarak müspet-menfi hüküm vermekten kaçınmak gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü mükellef yetişkinlerin durumu ile çocukların durumu aynı açıdan değerlendirilemez. Müellif, bu mevzuda kesin bir hüküm vermekten kaçınanların getirmiş olduğu delili Muhammed el- Birgivi’nin yorumuyla şöyle aktarmaktadır: Hz. Aişe’den rivayet edilen bir hadis-i şerif: Ensardan bir müslümanın çocuğunun cenazesine davet edilen Hz. Peygamber’e Hz. Aişe: *“Yâ Resûlallah, ne mutlu ona cennet kuşlarından bir kuş oldu”* deyince Hz. Peygamber de bu söze binaen *“Yâ Aişe bundan başkası olamaz mı?”* buyurdular. Birgivi bu hadise dayanarak bu durumda kat’i bir delil yokken kesin bir hükme varılamayacağı yorumunu getirmektedir. Akçay, bu alt başlıkta Hz. Aişe’den rivayet edilen hadis-i şerifi ve Musa-Hızır kıssasında anlatılmakta olan öldürülen çocuğun durumunu referans alarak bu iki delil üzerinde yapılan yorumları takdim ettikten sonra Müslüman çocuklarının ehl-i cennet

olacağını savunan âlimlerin bu hususta tevakkuf eden kesime getirdiği cevapları da ilave edip ikinci bölümü sonlandırmıştır.

Kitabın üçüncü bölümü “Gayri Müslim Çocuklarının Ahiretteki Dini Konumu” adını taşımaktadır. Bu bölüm, eserin oluşumunda mihengî bir nokta olma özelliğine sahiptir. Çünkü üzerinde tartışmaların ve ihtilafların diğer kısımlara nazaran daha çok olduğu bir kısımdır ve bu başlık diğer bölümlere göre daha ağırlıklı çalışılmıştır. Akçay, Hazreti Peygamber döneminden itibaren merak edilegelen, hakkında çeşitli görüşler ve çalışmalar bulunan bu meselenin çözümünün hafife alınmayacağını ve geçirilecek bir bahis olmadığını özellikle belirtmiştir. Gayr-i müslim çocuklarının ahiretteki konumları aklî verilerle kat’i bir neticeye ulaşılamayacağından ve farklı yorumlara açık bir mevzu olmasından dolayı hep muhtemel sonuçlar elde edilmiştir. Muhtasar olarak ve on altı başlıktan teşekkül eden üçüncü bölümde anlatılan ilk görüş, İslam âlimlerinin çoğunlunun benimsediği müşrik ya da gayr-i müslimlerin küçükken ölen çocuklarının cennete gireceği görüşüdür. Bu düşünceyi savunanlar ayet ve hadislerle kanaatlerini delillendirmekle beraber aklî deliller de kullanmışlardır. Müellif, bir kısım âlimin tercihi olan; gayr-i müslimlerin çocuklarının cennete gireceği ve orada cennet ehlinin hizmetçisi konumunda olacakları görüşünü de zikretmiştir. Diğer bir görüş ise gayr-i müslimlerin çocuklarının ahiretteki halleri fitrat üzere olmalarına göre değerlendirilecektir. Bundan maksat ise Elest bezmindeki misak/sözleşme anında gerçekleşen beyanlarının esas alınmasıdır. Buna göre onların akıbetleri misak günü Allah’tan başka ilah olmadığına gerçekten iman edenlerin ahirette cennete koyulmalarıyla, kerhen inandıklarını söyleyenlerin de cehenneme atılmalarıyla belirlenecektir. Gayr-i müslimlerin çocuklarının ahiretteki durumlarının ne olduğuna dair diğer görüşler ise; gayr-i müslimlerin çocuklarının ahirette Ashab-ı araf’tan olacakları; Allah’ın emrine itaat edip etmeyeceğini ortaya çıkarmak için onların özel bir imtihana tâbi tutulacakları, bu imtihanı başaranların cennete, başaramayanların ise cehenneme gideceği; onların ahirette hesaptan sonra yok edilecekleridir. Cebriye ve muhtelif Hariciyye gibi bazı fırkalar ergen olmayan gayr-i müslimlerin çocuklarının ahirette ebeveynlerine tâbi olacağını ve onlarla beraber ebedî cehennemde kalacaklarını söyleyenler de mevcuttur. Diğer problemlerde olduğu gibi bu konuda da müspet bir hüküm vermekten kaçınarak çekimser kalanların varlığını da belirten yazar; İbni Furek’e nispet edilen; gayr-i müslimlerin çocuklarının durumları hakkında zikredilen çelişik rivayetlerin tümünü merdud kabul etmek yerine hepsini telif ederek uzlaşmacı bir sonuca ulaşmayı esas alan yaklaşımı da sunarak bu bölümü de tamamlamıştır.

Kitabın nihayetinde çocukların dîni statülerinin İslam'ın ilk dönemlerinden bu yana en çok merak edilen ve farklı yorumlara kapı açan bir mesele olduğunu dile getiren müellif, genel bir değerlendirme yaparak konunun dünyevî-uhrevî yönden iki temel taksimini yapmıştır. Bu iki boyutu da kendi içinde itikadî-kelamî ve hukukî bölümlere ayırmıştır. Öte yandan çocuklar niçin acı ve felaketlere maruz kalmaktadır; bu onların yaşamak zorunda kaldıkları bir durum mudur? Bunun ne hikmeti vardır? tarzındaki sualleri hülasa etmek niyeti ile ele almış ve mezheplerin bu konudaki düşüncelerini özetlemiştir. Akçay, çocukların hayatlarının korunmuşluğuna, onlara dîni teklifte bulunup bulunulmayacağına ve Müslümanların, gayr-i müslimlerin çocuklarının uhrevî durumlarının ne olduğuna kısaca değinerek; bir bakıma kitabın muhtevasını birer paragraf ile özetlemiştir. Her bölümde konuyu işlerken alt başlıklar halinde maddeleştirmesi konuya anlaşılma kolaylığı sağlamaktadır. Argümanları ve görüşleri aktarırken siyasi, itikadî ve dini olmak üzere bu meseleyi gündemine taşıyan tüm mezheplerin fikirlerini zikrederek objektif bir tutum sergilemiştir. Mercek altına alınan mevzu hakkında bu denli görüş ayrılıklarının olmasını müellif, farklı nasların bulunması ve rivayetlerin farklı tevil edilmesi ve insanların ilmi birikim ve zihni kabiliyetlerinin değişiklik arz etmesi sebebiyle olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan ileri sürülen deliller sıhhat açısından kesinlik taşımadığı için çözümün hangisi olacağı hususunda da ihtilaflar yaşanmaktadır. Akçay, mevcut zanni delilleri çözüm olarak aktarmaktan öte; dile getirilen görüşleri bizatihi kaynaklarından inceleyip bize sunmayı tercih etmiştir. Rivayetlerdeki farklılıklar, rivayetlerin sıhhati hususunda yaşanan ihtilaflar ve alimlerin farklı değerlendirmeleriyle konu içinden çıkılmaz bir duruma gelmektedir ve net bir cevaba varılamamaktadır. Sonuç olarak; kaleme alınan bu eser, herhangi bir yönlendirme olmaksızın tüm görüşlere yer verilerek nesneliğini koruyan ve bu tarz bir meselenin varlığını fark edip/ettirip alanında rehber olabilecek bir nitelik taşımaktadır.

İnsanlar için çocuk büyük bir nimet ve mutluluk kaynağıdır. Onların dünyevî durumları kadar uhrevî halleri de önem arz etmektedir. Bir de buluş çağına ermeden ölen çocukların ahiretteki durumlarının ne olacağı meselesi geçmişten günümüze hep canlılığını koruyan bir bahis olmuştur. Vefat eden çocukların uhrevî durumlarının ne olacağı konusunda herhangi bir hüküm vermekten kaçınanların olmasıyla beraber, alimlerin çoğunluğunun onların ehli cennet olduklarına dair bir ittifak halinde oldukları görülmektedir. Çocukların dini konumunun itikadî bir yöne ait olmasından ziyade kelamî bir perspektife sahip olması da problemin sonucunda neye karar verileceği hususunda tercihlerimizi etkileyecek bir durum söz konusu değildir. Nitekim yazar, eserinde bu mevzuda gelen tüm alimlerin ve mezheplerin

görüş ve delillerini aktararak nihayetinde verilecek hükmü kişinin kendi inisiyatifine bırakmıştır.

Akçay, “İslam Düşüncesinde Çocukların Dini Konumu” adlı çalışmasıyla meseleyi ilgililerin dikkatine yeniden sunmuş ve yapılabilecek yeni çalışmalara öncülük niteliğinde kapı aralamıştır.